

نقش مادر در تربیت دینی فرزند با تاکید بر آیات و روایات

فاطمه لطفی کهدوئی^۱

چکیده

مادر، مهمترین عضو خانواده و تاثیرگذارترین فرد بر تربیت کودکان است. اسلام برای مادر جایگاه و مقام والایی قرار داده است و در قرآن و روایات تاکید زیادی بر آن شده است. در این پژوهش تلاش شده است تا با استفاده از منابع کتابخانه ای و به روش توصیفی و تحلیلی نقش مادر در تربیت دینی فرزند با تاکید بر آیات و روایات بیان شود. مادر در تمام مراحل کودکی همراه فرزندان است و در دوران های مختلف سرنوشت ساز زندگی کودک حضور دارد. دوران قبل از بارداری از مراحل مهم زندگی کودک است که مادر با خودسازی، ایمان قلبی، رعایت تقوا و ... می تواند در تربیت کودک خود اثر بگذارد. مادر در دوران بارداری با ایمان، رعایت تقوا و تغذیه مناسب باعث رشد اخلاقی کودک می شود. در دوران شیردهی نیز در تربیت دینی فرزند و رشد فضیلت و خصلت های انسانی کودک تاثیر می گذارد و پس از دوران شیردهی با پرورش اعتقادات کودک، پرورش صفات اخلاقی و ... می تواند کودک خود را به سعادت برساند.

کلیدواژه ها: نقش مادر، تربیت فرزند، آیات و روایات.

۱. طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه معصومیه یزد.

مقدمه

نقش مادری، به عنوان نقش بی بدیل زنان در جهان آفرینش است که امنیت و سلامت روانی بشر را در درون خانواده تضمین می کند و کسی جز زنان نمی توانند این رسالت را بر عهده گیرند. این رسالت، بخشی از فعالیت زنان را تشکیل داده است. مادر مهمترین نقش در تربیت دینی فرزند را برعهده دارد و در آیات و روایات بر آن تاکید زیادی شده است بنابراین در این پژوهش به بررسی نقش مادران در تربیت فرزندان از دیدگاه آیات و روایات پرداخته شد.

در این زمینه پژوهش هایی صورت گرفته است از جمله کتاب « نقش مادر در تربیت فرزند از منظر آیات، روایات و اندیشمندان » نوشته کریم درویش پور و حسین رحمان پور که در سال ۱۳۹۴ توسط انتشارات چشم انداز قطب به چاپ رسید و کتاب « من دیگر ما: مهارت های تربیت فرزند در دنیای امروز » نوشته محسن عباسی ولدی که در سال ۱۳۹۶ توسط انتشارات آیین فطرت به چاپ رسید.

پایان نامه « نقش و وظیفه مادر در تربیت فرزند در دوران جوانی بر طبق آیات و روایات » نوشته اعظم طاهری که در سال ۱۳۹۱ در حوزه علمیه خراسان، مدرسه علمیه الزهراء (س) دفاع شده است و پایان نامه « نقش مشترک و اختصاصی پدر و مادر در تربیت فرزندان » نوشته فاطمه نیک سرشت ایرج که در سال ۱۳۹۱ در حوزه علمیه خراسان، مدرسه علمیه فاطمه الزهراء (س) دفاع شده است.

مقاله « نقش مادر در تربیت دینی فرزندان با تاکید بر مراحل پیش از تولد و پس از آن » نوشته هادی مجیدی که در سال ۱۴۰۰ در نشریه پژوهش در علوم رفتاری و تربیتی با رویکرد اسلامی به چاپ رسید و مقاله « نقش مادر در تربیت کودک از منظر آموزه های اسلامی » نوشته یوسف خیری ، اکبر ساجدی و جواد نعمتی که در سال ۱۳۹۹ در مجله علوم اسلامی انسانی به چاپ رسید.

پژوهش های معرفی شده هر چند به موضوع نقش مادران در تربیت فرزند پرداخته است ولی هیچ کدام به طور کامل به موضوع « نقش مادران در تربیت فرزندان با تاکید بر آیات و روایات » نپرداخته اند.

هدف از نوشتن این مقاله، معرفی نقش مادران در تربیت فرزندان برای تربیت بهتر و صحیح فرزندان است و در این نوشتار تلاش می شود به این سوال پاسخ داده شود که از دیدگاه آیات و روایات مادران در تربیت فرزندان چه نقشی ایفا می کنند؟

مفهوم تربیت

تربیت در لغت به معنای پروراندن، پروردن و آموختن^۱ و همچنین به معنای پرورش دادن^۲، بارآوری و رشد دادن^۳ می باشد. تربیت در اصطلاح به معنای فراهم آوردن زمینه ی لازم برای پرورش استعدادهای درونی هر موجود و به فعلیت رساندن امکانات بالقوه و آن در جهت کمال اوست.^۴

معنای اصطلاحی تربیت، از ریشه ثنوی «ربو»، به معنای رشد و تغذیه است که به پرورش جسمانی و مادی آن تأکید دارد؛ ولی تربیت از ریشه «ربب» معانی متعددی دارد، از جمله: سرپرستی، کامل کردن، اصلاح امور، تدبیر، تأدیب، چیزی را ایجاد و انشا کردن و به سمت کمال رفتن.^۵

جایگاه و مقام مادر

در میان اعضای خانواده بیشترین سهم تاثیر گذاری برای مادران است؛ به ویژه در خانواده هایی که شیوه زیستی طبیعی و مطابق با الگوها و سنت اسلامی دارند که بر اساس آن، شیر مادر بهترین غذای کودک و آغوش او، بهترین جایگاه برای تربیت و پرورش کودکان شناخته می شود. بر پایه همین نگرش، بارزترین و والاترین نقشی که در کلام وحیانی قرآن برای زنان ترسیم شده و مورد ستایش قرار گرفته، نقش مادری و عهده داری تربیت فرزندان از سوی آنان است.^۶

۱. دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱، ص ۷۲۰.

۲. بندرریگی، ترجمه المنجد، ج ۱، ص ۱۲۲.

۳. سید میرزایی، آداب و آفات تربیت کودک و نوجوان، ص ۱۷۵.

۴. حسینی زاده، سیره ی تربیتی پیامبر(صلی الله علیه وآله) و اهل بیت(علیهم السلام)، ج ۱، ص ۳۳؛ مطهری،

تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۱۲.

۵. مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۴، ص ۲۵.

۶. جمعی از نویسندگان، اخلاق در خانواده، ص ۵۸۴.

خداوند در قبال صبر و بردباری مادر، اجر و پاداش بی پایان به او عنایت می کند. قرآن کریم به رنج و مشقت مادر اشاره کرده می فرماید: «حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفَصَالُهَا ثَلَاثُونَ شَهْرًا...! مادرش او را با تحمل رنج و زحمت باردار شد و با رنج و زحمت او را زایید و دوران بارداری و بازگرفتنش از شیر سی ماه است...»

آیه در ابتدا نیکی به والدین را سفارش می کند، آن گاه به دنبال این سفارش به ناراحتی هایی که مادر در دوران حاملگی، وضع حمل و شیردان تحمل می کند اشاره می نماید.^۲

پیامبر اکرم صلی الله و علیه و آله در تبیین جایگاه مادر می فرماید: «الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ؟^۳ بهشت زیر پای مادران است. »

این حدیث نشان دهنده آن است که بدون رضایت مادر نمی توان به بهشت و نعمت های بهشتی دست یافت. در نتیجه مادر در اسلام دارای مقام و ارزش بسیار بالایی می باشد به طوری که برای مادر، دنیایی زیبا ایجاد کرده که همه افراد باید به مقام مادر احترام و تعظیم کنند. زیرا بخش اعظم سعادت مندی فرزندان و در نتیجه لایق بهشت شدن توسط مادر است و مادر در برابر فرزندان نیز محترم است و این احترام دستور موكد اسلام است.

اهمیت نقش تربیتی مادر

بنیان شخصیت انسان، در کودکی و به خصوص هفت سال اول زندگی شکل می گیرد؛ همان دوران حساسی که کودک در کنار والدین و به ویژه مادر به سر می برد و رشد می کند. حضرت علی علیه السلام به فرزند بزرگوارش، امام حسن مجتبی علیه السلام فرمود: «قلب کودک، مانند زمین بی گیاه است؛ هر چه بر او عرضه شود، می پذیرد؛ به همین جهت من قبل از این که قلب تو سخت

۱. زخرف، ۱۵.

۲. طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۸، ص ۳۰۱

۳. محمدی ری شهری، میزان الحکمه، ح ۲۲۶۹۱

شود و دلت مشغول گردد، به تأدیب تو اقدام نمودم» همچنین فرمودند: «حُسْنُ الْأَخْلَاقِ بُرْهَانُ كَرَمِ الْأَعْرَاقِ؛ اخلاق پاک و نیک، دلیل وراثت های پسندیده انسان (از پدر و مادر) است»

پدر و مادر هر کدام در تربیت صحیح فرزندان جایگاه ویژه‌ای دارند، اما در این میان معمولاً نقش مادرها در این زمینه پررنگ‌تر است؛ چراکه آن‌ها بیشتر با فرزندان در ارتباط هستند و بنابراین لازم است حتماً اخلاق و رفتار مادر بیش از هر چیزی مدنظر قرار گیرد، به این دلیل که کودکان همواره تلاش می‌کنند در رفتار و گفتار خود از مادرشان الگوبرداری کنند و اصول مختلف زندگی نظیر مفاهیم مذهبی و اخلاقی را بیشتر از مادر یاد می‌گیرند؛ لذا مادر نقش تربیت‌کننده اصلی‌تری را برای کودکان ایفا می‌کند.

مادران معماران واقعی و بی‌نظیر تربیت کودکانشان هستند. مادر از همان لحظه که به او خبر باردار شدنش را می‌دهند، مراقبت از کودک خود را شروع می‌کند، به مدت نه ماه در شکم خود از فرزندش مواظبت می‌کند و بعد از تولد نوزادش نیز مسئولیت و وظایف او بیشتر شده و همواره در تلاش است تا خواسته‌ها و نیازهای کودکش را برآورده کند.^۱

در یک شرایط مطلوب و مناسب یک مادر همواره به‌عنوان مربی و آموزش‌دهنده اصلی در خانواده به شمار می‌آید که تأثیر بسیاری بر روی شکل‌گیری شخصیت کودک دارد؛ چراکه این مادران هستند که درباره خصوصیات و ویژگی‌های کودکان همه چیز را می‌دانند و از زیر و بم کارها و رفتارهای فرزندانشان خبر دارند.^۲

بنابراینچه بیان شد مادران جایگاه مهم و والایی در خانواده دارند و تربیت کودکان با رفتار مادر رابطه مستقیم دارد به عبارت دیگر مادران در تربیت فرزندان نقش مهمی دارند.

۱. زینب اندجی گرمارودی، «نقش مادر در آرام کردن خانواده در شرایط مختلف»، rasekhoon.net

۲. همان.

است، در نتیجه برای آموزش نماز وقت نمیگذارد. کودک باید دین را که در روانشناسی یک اصل مهم تربیتی به شمار می آید، در عمل ببیند.^۱

بنابراین مادر باید از رفتار و اعمال کودک غافل نباشد و رفتار و اعمال او را به طور صحیح پرورش دهد. در آموزه های دینی بر تمرین عبادی فرزندان تاکید شده است که این مهم بر عهده مربیان او یعنی پدر و مادر است. از جمله نماز، نماز نقش سازنده ای در تربیت فرد دارد و از آنجایی که یکی از وظایف مادر تربیت دینی فرزندش می باشد باید در آموزش این امر مهم (نماز) اهتمام ورزد و نماز را به روش صحیح و درست و با تاسی از روش های بدست آمده در سیره انبیاء به فرزندش آموزش دهد. در این روش مادر باید از روش ساده به سخت استفاده کند و تا جایی که ممکن است نماز در سنین پایین، سبک و راحت گرفته شود. مثلاً وقتی در حرکات نماز از پدر و مادر تقلید می کند، او را شویق نماید اما او را به وضو و قرائت صحیح نماز وادار نکند، بلکه بگذارد تا زمان دیگری که استعداد انجام آنها را پیدا کند در آن زمان وضو گرفتن و قرائت صحیح را به تدریج به او یاد بدهد.^۲

روزه گرفتن نیز از عبادت‌هایی است که در تربیت انسان بسیار موثر بوده بنابراین باید کودک را از همان آغاز کودکی کم کم با روزه آشنا ساخت و از آن جایی که کودک بیشتر وقت خود را در دوران کودکی با مادر می گذراند مادر باید بکوشد فرزندش را با روزه آشنا نماید و از آن به عنوان امر سنگین و رنج آور یاد نکند؛ بلکه آن را لذت بخش جلوه دهد و طعم شیرین روزه را به فرزند خود منتقل سازد.

از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمودند: «ما فرزندانمان را از هفت سالگی به اندازه توانشان به روزه گرفتن تشویق می کنیم؛ گرچه تا وسط روز یا بیش از آن و یا کمتر از آن و هر گاه تشنگی و گرسنگی بر آنها غلبه کرد افطار کنند؛ برای اینکه با روزه گرفتن انس و عادت و توانایی پیدا کنند، پس شما در سن نه سالگی کودکان خود را به روزه گرفتن وادارید تا به هر اندازه که توانستند روزه بگیرند و اگر تشنگی بر آنان غلبه کرد افطار نمایند.»^۳

۱. جمعی از نویسندگان، اخلاق در خانواده، ص ۴۵ - ۴۳

۲. قاسمی، دوران طلایی تربیت تا هفت سالگی، ص ۱۵۶ - ۱۵۷

۳. امینی، اسلام و تعلیم و تربیت، ص ۹۷

۴. ابن بابویه، گلچین صدوق (گزیده من لایحضره الفقیه)، ج ۱، ص ۱۴۹

روشی که این حدیث می آموزد این است که مادر باید بر اساس سن کودک ، با بهترین صورت و خاطره خوش روزه را به کودک بیاموزد.^۱

پس بر اساس روش های معصومین علیهم السّلام مادر می تواند روزه را که یکی از عبادت مهم و اساسی است به فرزندش آموزش دهد و در تربیت دینی فرزندش نقش موثری داشته باشد.

۱ . قاسمی، دوران طلایی تربیت تا هفت سالگی، ص ۱۵۸ - ۱۵۷

نتیجه گیری

مادر نقش تعیین کننده ای در زندگی فرزندان دارد. مادر بیشترین تاثیر را در تربیت و سرنوشت فرزندان خود و می تواند سبب رسیدن ایشان به سعادت یا شقاوت شود.

مادر باید در مراحل مهم زندگی فرزندان مواظب رفتار خود باشد مهمترین این مراحل؛ دوران قبل از بارداری، دوران بارداری، دوران شیردهی و دوران پس از شیردهی است.

حالات و صفات مادر در دوران قبل از بارداری در تربیت و اثر پذیری کودک از آموزه های دینی می تواند بسیار موثر باشد. از جمله مهمترین این عوامل؛ خودسازی، ایمان قلبی، رعایت تقوی و روحیه بندگی است. اصالت خانوادگی، ایمان مادر، تقوای مادر و تغذیه مادر از جمله مواردی است که در دوران بارداری بر رشد معنوی کودک تاثیر بسزایی دارد.

شیر مادر نیز از جمله مواردی است که در تربیت دینی کودک، رشد فضیلت انسانی، پرورش اعتقادات و اخلاقی کودک و پرورش اعمال صالح کودک بسیار اثر گذار است. در دوران پس از شیردهی نیز باید والدین به ویژه مادر در پرورش اعتقادات کودک، پرورش صفات اخلاقی و پرورش اعمال صالح کودک تلاش زیادی داشته باشند.

فهرست منابع

* قرآن

* نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی

کتاب های فارسی

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، گلچین صدوق (گزیده من لایحضره الفقیه)، مترجم: محمد حسین صفاخواه، تهران: فیض کاشانی، بی تا
۲. امینی، ابراهیم، اسلام و تعلیم و تربیت، قم: بوستان کتاب، ۱۳۹۱.
۳. جمعی از نویسندگان به کوشش زهرا آیت اللهی، اخلاق در خانواده، قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۹۱.
۴. حسینی زاده، سیدعلی، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت علیهم السلام، چاپ نهم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۹.
۵. حکیم، سید منذر، درسنامه زندگانی و سیره حضرت زهرا - سلام الله علیها - قم: مرکز نشر هاجر، ۱۳۹۳.
۶. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ دهخدا، چاپ دوم، تهران: دانشگاه تهران، بی تا.
۷. سیدمیرزایی، سید داود و دیگران، آداب و آفات تربیت کودک و نوجوان، قم: انتشارات احمدیه، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۹.
۸. طباطبایی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، مترجم: محمد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴.
۹. فلسفی، محمد تقی، کودک از نظر وراثت و تربیت، تهران: معارف اسلامی، ۱۳۴۱.
۱۰. قاسمی، محمد علی، دوران طلایی تربیت تا هفت سالگی، قم: نور الزهرا، ۱۳۹۵.
۱۱. قائمی، علی، نقش مادر در تربیت، بی جا، ۱۳۷۰.
۱۲. قرشی بنایی، علی اکبر، قاموس قرآن، چاپ ششم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱.
۱۳. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، نشر سازمان تبلیغات، ۱۴۱۶.

۱۴. مصباح یزدی، محمد تقی، به سوی خودسازی، چاپ اول، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (قدس سره)، ۱۳۸۰
۱۵. مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، چاپ اول، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸ ش.
۱۶. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، چاپ هفتم، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۴.
۱۷. مظاهری، حسین، تربیت فرزند از نظر اسلام، قم: امیری، ۱۳۷۰.
۱۸. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، چاپ اول، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱.
۱۹. موسوی راد لاریجانی، حسین، پدر، مادر، معلم مرا خوب تربیت کن، امام شناسی و آثار الحجه، بی جا، ۱۳۷۹.

منابع عربی

۲۰. بندرریگی، محمد، ترجمه المنجد، چاپ سوم، تهران: نشر ایران، ۱۳۸۰.
۲۱. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، چاپ دوم، قم: دار الکتاب الاسلامی، ۱۴۱۰ ق.
۲۲. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل البيت، ۱۴۰۹.
۲۳. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، قم: الشریف الرضی، ۱۳۷۰.

مقالات

۲۴. زهره منصوری، رقیه نصیری، «نقش تربیتی مادر بر فرزندان با تاکید بر آیات و روایات»، فصلنامه پژوهشنامه فقهی حقوقی زنان و خانواده، بهار ۱۴۰۰، شماره ۱۴

سایت ها

۲۵. rasekhoon.net.